

במשנה נאמר שהמעלה בחוץ אמורין עם בשר הקרבן המיועד לאכילה – חייב. דעת שמואל ור' יוחנן שהבשר חוצץ, ולכן העמידו במקרה שהאמורין כלפי מטה, או שהמשנה כדעת ר"ש. ורב, או רב אשי, מסבירים שהחיוב מדין "מין במינו אינו חוצץ". מדברי כמה ראשונים משתמע שהכל מודים בכלל זה, ונחלקו האם הבשר והאימורין נחשבים כמין אחד.

הרמב"ם פסק כדעה האחרונה, מחמת הדוחק בדעות הראשונות, או משום שסוגיות אחרות מוכיחות שמין במינו אינו חוצץ (ר"י קורקוס), או משום שגרס "רב אשי".

שיטת כמה פוסקים שחלב ובשר נחשבים כשני מינים (בהלכות איסור והיתר), ויש אומרים שדעתם שלא כרמב"ם (מנחת אהרן). ויש אומרים שכאן הכל מודים שזהו מין במינו, מחמת שהבשר הוא חלק מהקרבן, ואינו יכול לחצוץ בין הקרבן למזבח (שבט הלוי).

במנחה הכל מודים שהשיריים אינם חוצצים בין הקומץ למערכה, משום שלא נאמר בקומץ פסול חציצה בינו לבין העצים (עולת שלמה וגרי"ז), או משום שהכל מודים שהם מין במינו.

"בשהפכן", שכן במשנה במנחות האומרת שלא יקטירם מוכח שהקומץ אינו ניכר, ונמצא שאיננו יודעים האם הקומץ למעלה או למטה. כיצד, אם כן, תתיישב משנה זו לשיטתו? יש שהסבירו שכאן השאלה איננה מתחילה: באמורין נאמר "על העצים אשר על האש", אבל בקומץ אין פסול בחציצה בינו לבין המערכה (עולת שלמה וחידושי הגרי"ז)⁶; ותירוץ זה מתאים לדרכו של רש"י בביאור עניין החציצה, מה שאין כן לדרכו של המיוחס לר"ח, שהחציצה היא בין הקרבן למזבח, ובוודאי הדבר מהווה חיסרון גם במנחה. עוד יש ליישב על פי מה שהתבאר לעיל בשיטת כמה ראשונים, שהכל מודים שמין במינו אינו חוצץ, ונחלקו רק בבשר ואימורין, ולכן אין קושי לשיטת שמואל מדין המנחה⁷.

סיכום

המעלה אמורין למזבח בחוץ על גבי דבר החוצץ – פטור, מפני שיש דין בהקטרה בפנים שהאמורין יהיו על עצי המערכה (רש"י), או מפני שאינם על גבי המזבח (המיוחס לר"ח). לדעת ר' שמעון, שסובר שהמעלה על גבי הסלע חייב, אף כאן חייב.

מערכה רצ. הקטרת קומץ בלא לבונה (קי,א)

והאם היא משנה באופן כלשהו את דין המנחה, או שמא אין כל משמעות להקטרת אחד מהם עד שיוקטר גם חברו.

ספקו של רבי יצחק נפחא

בגמרא מובאת שאלתו של רבי יצחק נפחא: האם הקומץ מתיר חלק משיירי המנחה, ואם הקטיר אותו – הותר לגמרי חצי המנחה שכנגדו, או שכל המנחה תלויה בשני מתיריה, והקטרתו של אחד מהם מחלישה (וכלשון הגמרא: מיקלש³) את האיסור בכל המנחה, אבל אינה מתירה באופן מוחלט אף חלק מהמנחה⁴.

הגמ' מבררת על פי איזו דעה שאל ר' יצחק את שאלתו: על פי דעת ר' מאיר (מנחות טז,א), הסובר שמחשבה בשעת הקטרת הקומץ או הלבונה מפגלת, משום ש"מפגלין בחצי

שני דברים מן המנחה מוקטרים על המזבח: הקומץ והלבונה, והקטרת שניהם מתירה את המנחה באכילה. במשנתנו נחלקו רבי אלעזר¹ וחכמים, מה הדין כשהקטיר אחד מהם בחוץ: חכמים מחייבים ורבי אלעזר פוטר, וזאת כשיטתו (במשנה לעיל קט,ב), שהמקטיר בחוץ חייב רק על הקטרת קרבן שלם². בקרבנות שבהם יש רק קומץ בלא לבונה (מנחת סוטה ומנחת חוטא) או לבונה בלא קומץ (כגון הנודב לבונה) – מודה רבי אלעזר שחייבים גם על העלאת אחד מהם בחוץ (תוספתא זבחים יב,ב).

במשנה במנחות (כו,א) שנינו שהקומץ והלבונה מעכבין זה את זה, כלומר, המביא את המנחה לא יצא ידי חובתו אם לא הוקטרו שניהם. אולם הסוגיה כאן מבררת, האם בכל זאת יש משמעות להקטרת קומץ או לבונה ללא חברו,

לר"ח. לבירור שיטתו של ר' אלעזר, האם אמר כך רק לגבי מתירין או גם לגבי בשר עולה וכדומה, עיין לעיל מערכה רפה: המשנה להלן על מוקטרי פנים שחסרו.

3. פירוש המילה 'קלוש' בש"ס הוא בדרך כלל: דליל, והמילה מופיעה בכמה מקומות (כגון שבת עז,א; סוכה מח,ב) כניגוד למילה סמיך. כשביטוי זה מופיע בהקשר של איסורים – המשמעות היא שהאיסור קל יותר, כביכול הוא מדולל במים.

4. שאלה דומה לשאלתנו נשאלה בנדרים (סח,א), לגבי הפרת נדרה של נערה המאורסה. נדרי נערה המאורסה ניתנים להפרה אם יפרו אותם אביה ובעלה גם יחד, והגמ' שם שואלת מה הדין כשהפר אחד מהם, האם חצי הנדר הותר, והחצי השני אסור כבתחילה, ולכן אם אכלה את כל הכמות שנדרה לא לאכול – היא לוקה; או שהנדר לא הותר אלא נקלש, ולכן אף שאסור לה לאכול – אם אכלה אינה לוקה. על כל פנים, ברור לגמ' שם שהפרתו של אחד משני אלה שההפרה תלויה בהם משנה משהו מדיני הנדר, כפי שסובר ר' יצחק נפחא בשאלתו כאן.

6. ראייה לדבר הביאו מהגמ' במנחות (כו,ב): "קומץ שסדרו וסידר עליו את המערכה מהו? דרך הקטרה בכך או אין דרך הקטרה בכך? בעי חזקיה: אברים שסידרן וסידר עליהם את המערכה מהו? 'על העצים' אמר רחמנא, דווקא על העצים, או דילמא... אי בעי הכי עביד". משתמע שבקומץ לא נאמרו ההלכות הנלמדות מ"על העצים", ולכן הספק בו רק האם זוהי דרך הקטרה.

7. כעין זה כתב בקדשי דוד, שבקומץ ושיריים לא שייכת חציצה כי נבללו זה בזה ובכל חלק שמקטיר יש מן הקומץ.

1. לפנינו: רבי אליעזר, אבל במקבילה במנחות יב,ב: רבי אלעזר (וכן במיוחס לר"ח כאן), ומפורש שם שהוא ר"א שבמשנה כאן קטב, (וכן מוכח מהעניין, ראה בהערה הבאה), ועליו יש להוכיח שהוא ר' אלעזר, ראה מערכה רפה הערה 14.

2. הקשר בין המחלוקות במשנה זו ובקטב, מבואר בתוספתא (פ"ב ה"ב), ומשתמע מרש"י (ד"ה הקומץ והלבונה, השווה לעיל קטב, ד"ה והקטרת), וכן מפורש במיוחס

קלושה⁶. מסקנת הגמ', ששאלת רבי יצחק נשאלה לפי חכמים במשנתנו, הסוברים שחייב על הקטרת אחד משני המתירים בחוץ, ומכאן שהקטרת מתיר אחד לבד היא הקטרה חשובה, ולכן היא בהכרח יוצרת היתר כלשהו במנחה עצמה⁷. מן הדיון בגמ' משתמע שספקו של ר' יצחק נוגע גם לגבי המקטיר את הלבונה ולא את הקומץ⁸. הגמרא איננה פושטת ספק זה.

המשמעות המעשית של 'מישראל שרי' ו'מקליש קליש'

רש"י (ד"ה מהו) מפרש, שעל פי הצד "מישראל שרי" מותר לברור אחרי הקטרת הקומץ חצי מן המנחה ולאכולה. תוס' (ד"ה קומץ) מפרשים, על פי שיטה זו, שהמנחה במנחות הנ"ל, האומרת שהקומץ והלבונה מעכבין זה את זה, פירושה שאין להקריב מנחה שאין בה לבונה או ללא קמיצה, אבל הקטרת הקומץ מועילה להתיר גם אם לא הקטיר את הלבונה. מכל מקום הם תמהים על רש"י: כיצד ניתן לברר איזה חצי מן השיריים התיר הקומץ? לפיכך פירשו, שעל פי שני צדדי הספק כל המנחה אסורה, אלא שאם מישראל שרי – אין לוקים על אכילת חצי מהמנחה, שמא זהו החצי שהותר, אבל לוקים על אכילת כולה, כי בודאי אכל את החצי שלא הותר, ואילו על הצד שמקליש קליש אין חיוב מלקות כלל במנחה זו, ונשאר בכולה איסור בעלמא¹⁰.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם לא הזכיר את ספקו של ר' יצחק, אף שפסק (הל' 7. גם כאן הקשה הקרן אורה, כעין קושייתו בהערה 5, מה הראיה מהחיוב על העלאה בחוץ שהקומץ מתיר באיזשהו מובן? הרי חכמים מחייבים (לעיל קט, ב) אפילו אם הקטיר רק כזית מהקומץ בחוץ, ואותו כזית ודאי לא מתיר דבר לבדו! לעומתו, השפת אמת סובר שבאמת לפי חכמים גם אם הקטיר כזית מהקומץ – התיר או הקליש חלק מהמנחה. וראה בעולת שלמה, שחילק בין קומץ לבין כזית מן הקומץ.

8. כך משמע הן מתלית ספקו בדעת ר' מאיר, הסובר שמפגלין בחצי מתיר, דהיינו קומץ או לבונה, והן מהמסקנה, שספקו נובע מדברי חכמים כאן, והרי חייבו גם על הקטרת הלבונה ללא הקומץ. אלמלא כן, היה מקום לומר שר' יצחק מבדיל בין הקומץ, שהוא מגוף המנחה, לבין הלבונה, שהיא תוספת כעין נסכים לזבח, ולכן רק בקומץ יש סברה שיתיר חלק מהשיריים.

9. לדעה "יש ברירה" (ערובין לו, ב-ז, ב) אנו אומרים שפעולת האדם לבסוף מבררת את כוונתו מתחילה, כגון כשאמר שכמות מסוימת בכד יין זה תהיה תרומתו ומעשרות על כולו, ואחר כך הוא שותה ללא הפרשה, ומה שישאר בסוף – מתברר שהוא זה שהופרש תחילה. אך זאת בדברים שהתורה מסרה ביד האדם, כגון בקביעה איזה חלק מן הפירות יהיה תרומות ומעשרות, ולכן גם בירור שלאחר מעשה מועיל כאילו היה לפניו. לעומת זאת במנחה, מניין לנו שהבירור איזה חלק ניתר על ידי הקומץ תלוי בכוונת האדם, ומי שמו לקבוע איזה חלק יותר על ידי הקומץ, אפילו אם יבער את הברירה לפני הקטרתו? ועיין בזבחי צדק. מכל מקום כתב בעל 'דם זבחים', שגם אם אין בידינו לברר את החלק שהותר – יש נפקא מינה בכך שהותר אם השיריים התערבו במאכל אחר של היתר וכעת אנו בודקים האם השיריים בטלים ברוב, ויש לשער זאת על פי מחצית השיריים.

10. בדומה לדיון בספק המקביל בנדרים, ראה הערה 4. יש להעיר, ששיטת הרמב"ם בעניין המלקות על אכילת שירי המנחה לפני הקטרת הקומץ אינה ברורה לגמרי, ועיין במשנה למלך הל' מעשה הקרבנות יד, א, ומסקנתו שאף הרמב"ם מחייב כדעת תוס' כאן.

קומץ ולבונה. "סדר מנחות כיצד? אדם מביא מנחה מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב, ונותנה לתוך כלי שרת ומקדשה בכלי שרת, ונותן עליה שמנה ולבונתה, ומוליכה אצל כהן. וכהן מוליכה אצל מזבח, ומגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן ודיו, ומסלק את הלבונה לצד אחד, וקומץ ממקום שנתרבה שמנה, ונותנו לתוך כלי שרת ומקדשו בכלי שרת, ומלקט את לבונתה ונותנה על גביו, ומעלהו ומקטירו בכלי שרת, ומולחו ונותנו על גבי האישים. קרב הקומץ - שייריה נאכלין" (סוטה יד ע"ב).

מתיר" – הדבר פשוט שאכן כל אחד מהם מתיר. רש"י (ד"ה מישראל שרי) מסביר זאת, שמכיוון שדין פיגול נלמד משלמים, שבהם המתיר הוא זריקת דם, והיא מתירה לגמרי – אין פיגול אלא בדבר המתיר לגמרי, והסברה שמפגלין בחצי מתיר פירושה שיש לחצי מתיר כח להתיר לגמרי חלק מן הקרבן⁵. לעומת זאת על פי חכמים החולקים עליו, אין כל ראייה שלדעתם הקומץ מתיר במידה מסוימת, ולו גם

5. בקרן אורה תמה על כך, שכן מצינו שר' מאיר סובר שמפגלים גם באחת ההזאות של הדם בחטאות הפנימיות (זבחים מב, א), אף על פי שאותה הזאת לא התירה כלום בפני עצמה, וכן בחושב מחשבת פיגול בשעת שחיטת סימן אחד (פסחים סג, א), אף ששחיטת סימן אחד לא מתירה כלום (תוס' ד"ה ואי העירו על כך, ותהו האם אכן שחיטת סימן אחד מתירה, ובקרן אורה הוכיח שלא). כמו כן אומרת הגמ' (לעיל ל, א, עיין רש"י ד"ה פליגי בפסיעות ותוס' ד"ה סימן) שלר' מאיר אפילו פסיעה אחת בהולכה נחשבת כ"חצי מתיר" שמפגלין בו.

יש להשיב על קושייתו, שבדברי ר"מ במשנה וברבייתא לא מפורש ששחיטת סימן אחד מועילה לפגול, ואף לא פסיעה אחת, אלא כך נקטה הגמ' (פסחים שם ולעיל ל, א) בדעתו. גם לגבי זריקה, בבריייתא לעיל מב, א מפורש שלר"מ מפגלים בהזאות בקדש הקדשים או בפרוכת או במזבח הזהב, אך לא מפורש שדי בהזאה אחת מכל אלו, ושמה כוונתו שפיגול בכל ההזאות שבקדש הקדשים או בכל ההזאות שבהיכל, ואם כך הוא – הרי מצינו באמת שלמתנות קדש הקדשים או הפרוכת או מזבח הזהב יש ערך בפני עצמו, ואם נשפך הדם בין מקום למקום מאלה – אין צורך לחזור על מה שכבר ניתן (יומא ס, א). אם כן יש לומר, שאמנם לדין קיימא לן שר"מ סובר שמפגלין בחצי מתיר אף על פי שאין לו כח להתיר, ולכן נוקטת הגמ' בדעתו שמדובר אפילו בסימן אחד או פסיעה או הזאה אחת, אבל ר' יצחק נפחא, שמסתפק האם לחצי מתיר יש כח להתיר או להקליש, ניתן לתלות בדעתו שהמקור לסברה זו הוא שיטת ר"מ, ולדעתו לא יתכן לפגול בחצי מתיר אלא אם כן לאותו חצי יש כח להתיר, דומיא דזריקת דם בשלמים, והוא חולק על הגמרות הנ"ל. ועל כך מקשה הגמ', שאם זוהי סברתו – אין מקום לספק, שהרי פשוט שהקומץ ממש מתיר, כדם השלמים, ולא רק מקליש!

6. לשון הגמ': "אי אליבא דרבנן דאמרי אין מפגלין בחצי מתיר – לא מישראל שרי ולא מיקלש קליש", ובפשטות המובן הוא שמדעתם מתברר שהקומץ אינו מתיר כלל. אולם רש"י מפרש: "דילמא לא הא ולא הא", כלומר שאין הדבר פשוט לגמ' שזוהי דעת חכמים. טעמו, שאם בדעת ר"מ ברור לנו שהפיגול נובע מהיתר גמור – ברור שרלבנן דר"מ אין היתר גמור, אבל יתכן שהקומץ מקליש (חק נתן וחמדת דניאל).

הסיק שהגמ' חולקת על ר' יצחק נפחא וסוברת שגם התנאים הסבורים שיש ערך להקטרה חלקית – אין זה משום שאותה הקטרה מועילה להתיר, ואם כן הוא הדין לסברת רבנן דר"א לגבי העלאה בחוץ.

סיכום

במנחת נדבה קיימים שני מתירים, הקומץ והלבונה, ויש להקטיר את שניהם. נחלקו תנאים במשנתנו האם יש חיוב על העלאת אחד מהם בחוץ, והלכה כחכמים שחייבים על כך, ואפילו על כזית מן הקומץ או הלבונה. לגבי פיגול נחלקו תנאים האם החושב מחשבת פיגול בזמן הקרבת אחד מהם מפגל, והלכה כחכמים שאינו מפגל ("אין מפגלין בחצי מתיר").

בסוגיה כאן יש ספק האם הקטרת אחד מהם מועילה להתיר לגמרי חלק מן השיריים, או להתיר את כולם באופן חלקי. רש"י סובר שעל פי הצד שהקטרה מתירה – ניתן לברר חצי מהשיריים ולאוכלם. תוס' סוברים שאי אפשר לברר את החלק שהותר, והנפקא מינה בדיון היא האם פקע חיוב המלקות מאכילת כל המנחה ("מקליש קליש"), או שיש חיוב על מחציתה, וילקה אם אכל את כולה וידוע שאכל גם את החצי האסור.

הרמב"ם השמיט את הספק, ונראה שהסיק מסוגיה זו או מסוגיות אחרות שהקטרת הקומץ או הלבונה בלבד איננה משנה כלל את היתרם של השיריים.

מעשה הקרבנות יט,יד) כחכמים במשנתנו, שחייבים על הקטרת הקומץ לבדו או הלבונה לבדה בחוץ. קיימות כמה דרכים להסביר את השמטתו: השפת אמת מסביר, שהרמב"ם פירש את הספק כרש"י, ולפיכך סבר שכל השאלה היא דוקא לפי מי שסובר ש"יש ברירה", אבל כיון שהלכה כמאן דאמר "אין ברירה" בדאורייתא, אלא רק בדיני דרבנן (הל' תרומות א,כא, הל' יום טוב ה,כ) – אין שום נפקא-מינה בשאלת הגמרא.

עוד אפשר לומר, שהרמב"ם סובר שהמשנה במנחות הנ"ל: "הקומץ והלבונה מעכבים זה את זה" מוכיחה שאין משמעות להקטרת הקומץ בלא הלבונה או להיפך (ולא כתוס' ד"ה קומץ, שחילקו בין משנה זו לבין סוגייתנו), ופסק כמשנה זו (הל' מעשה הקרבנות יג,יד), וממילא לדעתו עד שלא יקטיר את שניהם – לא עשה כלום.

יתכן להסביר אחרת, שהרמב"ם פירש את הגמ' "אי אליבא דרבנן דאמרי אין מפגלין בחצי מתיר – לא מישראל שרי ולא מיכלש קליש" כפשטות הלשון, שלדעתם אין כל משמעות להקטרה חלקית¹¹. ונמצא שלפי הגמ' קיימת סתירה לכאורה בין רבנן דר"מ לרבנן דר' אלעזר, שלדידם יש חיוב על הקטרת קומץ בחוץ. לפיכך דחה את הסוגיה כאן¹².

דרך נוספת: הרמב"ם למד מסוגיות אחרות, שאפילו לפי ר"מ הסובר שמפגלין בחצי מתיר – אין זה משום שהחצי ראוי להתיר בפני עצמה, ולו גם במידה קלושה¹³. לפיכך

מערכה רצא. ניסוך המים והיין בחוץ (קי-ב, קיא,א)

שניסוך המים מדאורייתא. כך למד ר' עקיבא מייתור לשון התורה אודות ניסוך היין ביום השישי של חג הסוכות: "ונסכיה" (במדבר כט,לא, בניגוד ל"ונסכה" בשאר הימים), לרבות ניסוך מים. ורק מכיוון שהניסוך מדאורייתא – הרי זה קרבן לכל דבר ועניין, אף לאיסור העלאתו בחוץ.

על כך הקשה ריש לקיש, שאם מקור דברי ר"א הוא דרשת ר' עקיבא – ראוי להשוות את ניסוך המים לניסוך היין, הן באשר לשיעור, שיתחייבו עליו בחוץ בשיעור שלושה לוגין דווקא (כשיעור ניסוך היין בכבשים, שהוא הקטן ביותר בנסכים), והן באשר לזמן, שיתחייבו עליו בכל ימות השנה, כשם שניסוך היין נוהג בכלם¹. וזאת בניגוד לדברי ר"א "המנסך מי החג בחג", שמשמעם אפילו פחות מג' לוגין², ודווקא בחג.

בתורה הוזכר איסור העלאה בחוץ לגבי קרבנות הראויים להקטרה, "עולה או זבח" (ויקרא יז,ח). בבבביתא (קט,א) למדו מהפסוק הבא, "ואל פתח אהל מועד לא יביאנו", לרבות כל דבר הבא אל פתח אהל מועד, ובכלל זה המנסך יין או מים בחוץ. במשנתנו (קי,ב) נאמר הדבר בשם רבי אלעזר: "אף המנסך מי החג בחג בחוץ – חייב". הסוגיה מבררת את החידוש שבדבריו, ואת התנאים בהם חל החיוב: האם דווקא בשיעור ובזמן מסוים? מה דין המנסך מים שלא נתקדשו בכלי? ומהם התנאים לחיוב על ניסוך היין?

בירור שיטת רבי אלעזר

ר' יוחנן מוסר בשם ר' מנחם יודפאה (איש יודפת שבגליל. רש"י) שר' אלעזר הולך בשיטת ר' עקיבא רבו, הסובר

2. לכאורה כוונת הגמ', שהלשון הסתמית "מי החג" – מובנה בכל שהוא. אולם רש"י (ד"ה והא ר' אלעזר וד"ה הא דא"ר יוחנן) תולה את הדיוק בכך שקיימת מחלוקת (בסוכה מח,ב) בשיעור הניסוך, האם הוא לוג או שלושה לוגין. נראה שפירש את קושיית ריש לקיש, שמכיוון שלשון ר"א סתומה – מניין לנו לומר שלדעתו השיעור ג' לוגין? שמא דעתו שהוא לוג! (קדן אורה, ולדעתו הכל מודים שאין חייבים על פחות מלוג). אפשרות אחרת בהבנת דברי רש"י: מאחר שקיימת מחלוקת על השיעור, אם סובר ר"א שכל השיעור נדרש כדי לחייב – היה לו להביע

11. ולא כפירוש רש"י הנ"ל הערה 6.

12. בקרן אורה העיר על הסתירה בין שתי שיטות אלו שנפסקו להלכה, אך לא הסביר את הרמב"ם לפיה. וראה במערכה קלב, שם כתבנו שדרך הרמב"ם לפסוק סתמית המשנית גם כשלפי הגמ' יוצאת סתירה לכאורה ביניהן.

13. ראה לעיל הערה 5.

1. זוהי הגרסה לפנינו בקושיית ריש לקיש, וראה להלן על גרסת רבנו תם.